

Bruto of Netto

Een literaire notitie

Hendrika Kuyper-van Oordt

De auteur die zich tot schrijven zet moet in de gemoedsstemming verkeren welke ik aan wil duiden met schroom. Schroom, eerbied voor zijn stof, eerbied voor 't milieu dat hij oproept en de personen die hij schept. Doch bovenal: eerbied voor zijn materiaal, de taal. Geen klakkeloos gemors met woorden. Ik heb hier tweeërlei op 't oog, het nog geenszins afgeschaffd gebruik van clichés, en het medevoeren in de stijl van d o d e w o o r d e n.

Clichés brengt de schrijver 't meest te pas bij gemoedsaandoeningen, vreugde of leed. Ik zal het cliché niet telkens onderstrepen, de lezer vindt en kent het ook zó wel. Iemand heeft iets prettigs beleefd, bijvoorbeeld het tot stand komen van een engagement. Nu j u i c h t het in zijn binnenste, er is in zijn hart een j u b e l. De verloofde gaat zijn meisje bezoeken: ongeduldig staat hij bij de halte te wachten „tot de tram aanglijdt“. Hij haalt haar van 't station af, stampend en dreunend rijdt de trein onder de overkapping, de rookpluim was van ver al te zien geweest. Hij en zij maken zich illusies over hun toekomstig h o m e, ook wel ons eigen nestje geheten, of nog duidelijker: ons warm en veilig eigen nestje. Bij haar familie wordt hij alerhartelijkst ontvangen; schoonmama, nog een knappe dame voor haar leeftijd, presenteert hem van een smakelijke eigengebakken c a k e, zij heeft grote, moederlijke handen. Het meisje heeft een veerkrachtige stap, ze steekt haar arm door de zijne, hij is steevast gebruind, heeft ook wel een gezicht met grote onregelmatige trekken, en lacht met een heldere, soms schallende, jongenslach. Bij eventuele hinderpalen, een hek of zo, neemt hij haar zonder complimenten in zijn sterke armen, zij voelt zich daarin zalig vertrouwd en sluit de ogen.

Niet steeds echter is de liefde bestendig van duur, en in de laatste decenniën is dat er niet beter op geworden. De verloofde, niet slecht, maar z w a k van karakter,

maakt kennis met een andere jonge vrouw; deze heeft roodblond of rossig haar, dat als een stralenkrans haar gezicht omlijst, en geheimzinnige lichte ogen. Zet ze een hoed op haar hoofd, dan komt onder de rand een ondeugend, of weerbarstig krulletje te voorschijn; dit, overigens, heeft ze met de officiële verloofde gemeen. Haar handen zijn smal en koel, en ze draait verleidelijk in de heupen. Durft de auteur nog een beetje verder gaan, dan bezit zij stevige of harde, jonge, althans kleine, soms hoge of ronde, borsten „welker beweging zichtbaar is onder haar kleeed“. 't Spreekt vanzelf dat de stevige harde jongeuffrouw, wier werk het is om op licht ontvlambare zinnen te speculeren het meisje haar verloofde aftroggelt. Komt deze zulks ter ore, dan uit zij een kreet als van een gewond dier, en in haar ogen is een dito blik waar te nemen. Al het bloed schijnt naar haar hart terug te stromen, en zij grijpt zich aan de tafel vast om niet te vallen [deze motivering behoort eigenlijk tot de tweede groep welke ik bespreken zal, die der overduidelijkheden: wie pakt nu zo maar voor de aardigheid de tafel beet?] Wit tot in haar lippen zakt zij, òf in een stoel, òf bij de schoot harer moeder neer, wier handen, de grote, haar haar strelen, evenals toen ze nog een kind was. In deze veilige schutse schreit ze al haar leed uit; bedoeld leed zal zij echter diep in haar hart begraven, en later met verbeteren trots door 't leven dragen, tenzij het tot stille overgave komt. —

— — — — —

Dit is heus geen persiflage. Men kan het, net zo, in de boeken nalezen. 't Zou wel een aardige oefening wezen om daar eens een klapper op aan te leggen. Maar laten we één enkel, zeer veel voorkomend cliché nu eens goed bekijken. Ik bedoel de kreet, kreun of schreeuw van een gewond, subsidiair gemarteld, subsidiair gekweld, dier. I e m a n d heeft dat eenmaal zèlf gehoord of gezien, en 't heeft hem aangegrepen.

Maar nadat hij de vergelijking neerschreef hebben anderen 't „mooi“ gevonden, en hem nagepraat. En dat mag nooit. Nóóit mag een auteur napraten. Laat hij 't maar zeggen zo goed en kwaad als hij kan, simpel desnoods, krom of stamelend, maar met zijn eigen geluid.

Nu dan, hoeveel schrijvers die in deze woorden smart, angst of kwelling willen weergeven, hebben in wèrkelijkheid een gewond of gemarteld dier ooit ook maar gezien? Althans zó gezien, d.w.z. met zo'n heftig affect, dat het in hun geval de uitdrukking rechtvaardigen zou, al is ze ook afgesleten. De stedeling krijgt weinig met beesten te doen; honden worden al meer luxe object, aan de lijn gehouden en in een kennel gehuisvest, zodat er weinig kans op overrijding meer bestaat. Paarden ziet men haast niet meer bij de weg; ook is er een behoorlijk functionerende Dierenbescherming, die, bijvoorbeeld, een gewond paard laat uitspannen of een benard katje te hulp komt.

Mensen die zelf jagen zijn er naar verhouding heel weinig, zodat de kans om die navrante schreeuw te horen of blik op te vangen in de praktijk vrijwel nihil wordt. Ook zou men tot de auteur de vraag kunnen richten: heeft u nu ooit metterdaad mensen die door smart getroffen waren zo akelig horen schreeuwen? Dat gewonde dier nu nog even daargelaten: schreeuwden, kreten of kreunden de personen van wier leed u getuige was wèrkelijk, zodat uw literaire uitdrukking tenminste verantwoord is, of zegt u dat zó maar in uw boek? Als 't niet te cynisch klonk zou ik adviseren: „wacht u eens tot 't voorkomt, en observeert u dan eens heel precies hoe de bedroefde stakkers reageren. Allicht niet als gemartelde beesten, want heeft u zich wel ooit goèd voorgesteld wat die in hun pijn voor geluiden maken?“

— Wanneer een schrijver cliché's aanwendt dan komt dit meestal voort uit veel lezen en weinig nadenken. Hij ontleent zijn zegswijzen aan andere romans, welke schrijvers misschien ook al zo te werk gegaan zijn. En als nu niemand eens op de gedachte komt dat het afgezaagde banale onzin is geworden, dat van die weerbarstige krulletjes etc., dan kan dat nog doorgaan, wie weet hoe lang.

Voorts brengt ieder literatuurgeneren zijn

eigen cliché's nog weer mee. Er is het lievejongemoedertjesboek, met zijn gulzige geluidjes en parmantige stapjes: badjes waarin kindje met water (sic) spettert, en kraait van plezier; „witte“ bedjes op welke hoofdkussen het kopje rust met de vochtige zijige haartjes. — En dan de cliché's van de problemen-romans, doch die passeer ik maar liever.

Het cliché is ten slotte zo onschuldig niet als het er uitziet. Want in de grond ontkent het een waarachtig kunstenaarschap. De taal is een geheimzinnig ding; zij is onmetelijk rijk en verbergt haar schatten. Er is geen gedachtebeeld of de taal bezit daarvoor het adaequate woord. Maar wáár? Als men trouw en volhardend zoekt zal men 't vinden, want het is er. Doch de taal is niet tegemoetkomend en goedgeefs, om dat éne adaequate woord laat zij soms lange tijd strijden. Aan haar gemakzuchtige pseudo-minnaars schenkt de taal niets. Doch tussen haar en den oprechten kunstenaar bestaat een mystieke band, hij heeft haar lief, hij werft om haar.

De kunstenaar is voor de taal, en de taal is voor den kunstenaar.

Maar in het cliché is de taal geprostitueerd, gratis voor ieder. Het cliché bedient vijftig of honderd schrijvers. Het is gelijk die armzalige „Armee-matras“, waar Remarque van spreekt in „der Weg zurück“. De „matras“, die een heel regiment gebruikt.

— — — — —
Er zijn nog wel meer slechte taalgebruiken, en de meeste komen op de kwestie van „bruto of netto“ neer: o.m. de sloffe, slordige, rammelende, of ook zeurige en omslachtige zinsbouw. Van de laatste, de zeurige, geef ik een klein citaatje. De zakelijke mededeling is deze: een heer wil niet dat zijn huishoudster langer uitgaat dan één dag, en zij aanvaardt dit. Nu moet men de inkleding horen:

„Niemand tornt daaraan, niemand maakt er N.N. een verwijt van, het is eenvoudig en vanzelfsprekend, even eenvoudig en vanzelfsprekend als N.N.'s gansche bestaan, dat zich verleid heeft in dit eene: het dienen, maar dienen in glans en blijmoedigheid, omdat het was de een, voor wie haar leven is.“

Dat deze zin zo'n slakkengang gaat komt door de herhaling van omvangrijke, en

daarbij vlakke woorden. Twee keer: niemand. Twee keer een mondvul als eenvoudig en vanzelfsprekend. Dan een bestaan dat zich verleefd heeft in dit eene, en de een voor wie haar leven is. Twee keer: dienen. En twee keer de uit elf letters bestaande naam.

Slordig, in de zin van achteloos, zal ik de stijl van deze auteur niet noemen, maar wel geducht breedspakig, met iets papperigs, dat men beter voelen dan ontleden kan. Als variant op Anthonie Donkers „wah-wah-stijl“ zou ik van „balkenbrij-stijl“ willen spreken. Balkenbrij is een gerecht dat uit bloed met meel bestaat. En soms is het meer meel dan bloed....

Een zinnetje (van een andere auteur) als een uitgetrapte pantoffel is het volgende: „Waar had ze toch eens gelezen, dat in elk leven het moment komt, waarop van ons het offer gevraagd wordt en dat het er dan maar op aan komt om op dat oogenblik de goede keus te doen, omdat die beslissend was voor de waarde van het geheele leven.“ Deze zin is te vormloos en voddig om er verder aandacht aan te besteden.

Nu komen we bij de dode woorden. Die hebben de neiging om saam te klonteren en hele necrologische zinnen te vormen.

Het dode woord is aan het cliché nauw verwant, maar niet hetzelfde. Eens, heel vroeger, is het cliché toch scherp geweest. Maar het niets-zeggende dode zinnetje is bot van den beginne. Het is als de stoplap in een versregel, of het stopwoord bij 't praten, misschien heeft de auteur het nodig om op adem te blijven. Of wel: hij mist alle vertrouwen in het geheugen, de intuïtie of het voorstellingsvermogen van de lezer, zodat hij alles zeventvoudig herhaalt en handelingen beschrijft die van elk belang ontbloot zijn. Het is een soort overduidelijkheid; ik wil er een paar staaltjes van geven.

Iemand heeft een slechte nacht; hij komt uit bed en „stoot“ (schuiframen worden genegeerd) het venster open. Gretig ademt hij de koele nachtlucht in; deze strijkt langs zijn gloeiende, eventueel kloppende, slapen. Nu is het apert dat, waar hij blijkens het ademen, en ook uiteraard, zijn hoofd naar buiten heeft gestoken de koele nachtlucht zijn gloeiende slapen raakt, en niet zijn ellebogen of zijn, waarschijnlijk eveneens gloeiende, voeten. — Een andermaal komt de man, vermoeid en verhit door de wandeling, ergens aan; de gastheer biedt hem een stoel waarop hij plaats neemt en zich met zijn zakdoek het zweet van 't voorhoofd wist — ook hier zijn alle woorden vaal verschoten, dood, onbetekenend. 't Geval is zo klaar als een klontje, 't moet zó, en 't kan niet anders gaan. Natuurlijk zegt de gastheer „gaat u zitten“, en als de bezoeker bezweet is veegt hij zich natuurlijk het voorhoofd af met een zakdoek, en niet met een slip van zijn chemise of een punt van 't tafellaken.

't Is jammer dat men in toch goede boeken dergelijke onbenulligheden nog genoeg lezen kan. Een heer maakt een visite; na aangescheld te hebben en door het dienstmeisje te zijn opengedaan treedt hij de vestibule binnen, alwaar hij zich bij de kapstok ontdoet van jas en hoed (hij kan zich moeilijk van méér ontdoen). Hij begeeft zich naar de kamer, waar hij wordt verwacht, en voor de zich aldaar bevindenden vertoont zich zijn „hooge gestalte in de deuropening“ (hij kruipt niet door het sleutelgat). De gastvrouw schenkt geurige thee in de kopjes. Ja, waarna anders?

Maar nog meer jammer, nog erger is het dat nog zo veel auteurs, damesauteurs vooral, zo'n mooie term bij de hand hebben voor wat toch eigenlijk niets is dan triviale breedspakigheid. Het heet dan: „Ik moet mij kunnen uitzeggen.“ Alsof men zich niet uitzeggen kan bij betamelijke zelftucht!

Zo kom ik weer terug bij 't begin: de schroom, het ontzag, de eerbied voor het materiaal. Een knap houtsnijder sculpteert misschien de hele geschiedenis van Jona en de walvis en de wonderboom in de panelen van de preekstoel en slaat geen spaan teveel af.

287 En een beunhaas verdoet een eiken plank aan een portretlijstje.

BIJ ANS UUT 'T VEEJN.

Garrigie vaa' Teus Boanzaajer haa' krek d'n huis zo'n bietjie aon kaant en nou zaat ze mit Teus, d'r maan effies lekker kaalem een baakkie kaffie te drinke. De keinder waore in den hof aon 't speule en aon 't kruuperties plokke veur 't middageeje. Ze haalde fekaansie, maor Garrigie haa' d'r heejl geejn schik mee, oew neejn! Garrigie waas een heejl best mins, maor d'r most d'r ook geejn aampaartigheid in de weegt komme, of ze raakte heejl in de waar. Krek haalde ze 't darde baakkie kaffie op, toe Haintjie, d'n aauwste deere mit Bartus en de kleine Teus verschrikt d'n huis in kwao-me renne. „Hé, Moe, daor hè' j' d'n dömnee!“ — „Oew m'n help, is 't eejlijk waar?“ — „Jao, Moe, hij is aal haalverwege d'n hucht!“ (Zullie woande op een stikke hucht, zodaa' j' de bezoekers aal vaan veer aon kos zien komme). En toe wier me die Garrigie toch zo zeejnewaachtig, heej baar. „Toe, vort, gao j'n aige toch gaauw een bietjie waasse, 't is heej schaand zo aa' j' er uutziet,“ schruwde ze teuge Teus, d'r maan. „Toe, Hain, krieg d'n bibel uut de speint, d'n doornie zaa' wel een stukkie wille lêze.“

Meteen wier d'r geklapt en gong d'n deur ope. D'n dömnee bleef bij de veurdeur staon. Je kos zien, daat ie haost haad. „Komt 'r toch in, dömnee, daor doe' j' goed aon, daa' j' is op bezeug komt. Ik maag zo greeg is een bietjie praotte over 't geestelijke, een mins is aaltied maor zo drok mit wereldse zaake, en daa's effe ongelokkig.... Toe, nimt een stoel.“ Aindelijk kos dömnee d'r een weurdjie tusse kriege. „Een andere keer, vrouw Boanzaajer. Nu had ik alleen een boodschap van mijn vrouw, of uw dochtertje wat zou willen helpen met bonen afhalen voor de inmaak.“ — „Oooooh, dömnee! Wel zekers, dömnee, da' wil ze best, waor Hain, mevrouw hellepe! Vemiddag komt ze, hoor! En de kamplemente aon mevrouw daan maor, dömnee!“ — Hoofdschuddend stong ze 'm nao te kijke. „Aigelijk hoef ie je heejl nie zo zeejnewaachtig te maake, ze bin aigelijk net aas gewoane minse.... Maor 't is toch d'n dömnee, en oew!, aal die aampaartigheid zo ineejns, daor mo'k heej niks vaan hebbe! Oew neejn!“

(Veenendaals dialect).

